

عنوان اثر: تاریخچه مکتب فرانکفورت
مؤلف / مترجم: مارتین جی / چنگیز پهلوان
ناشر / سال نشر: کویر / ۱۳۷۲

معرفی، نقد و بررسی

این کتاب کوچک و ناقص و در عین حال، بسیار پرمطلب و حاوی نکات تازه‌ای در باب تاریخچه موسسه پژوهشی فرانکفورت و مکتب فکری منطبق با آن است. مطالب دقیق و عمدتاً تحقیقی کتاب، زمینه‌ها و چگونگی شکل‌گیری مکتب فرانکفورت را از اوایل دهه بیست (و گاه هی قبل از آن، در صورت ضرورت) تا اواخر دهه ۳۰ (۱۹۳۸ در آمریکا) دنبال کرده و به برخی از رخدادها و بعضاً تحولات طی این دوره اشاره کرده است. نشان دادن شکاف نظری و عملی پیش آمده در اوایل قرن بیستم در حوزه اندیشه سوسیالیستی و کمونیستی پس از تحولات سیاسی آلمان و انقلاب روسیه، جنگ جهانی اول و شکل‌گیری احزاب سوسیالیستی و کمونیستی در آلمان و خاتمانه دیدن انقلاب روسیه از دید روشنفکران این حوزه در اروپای غربی و ...، ضرورت یافتن راه‌های جایگزین و احیاناً بازنگری در وضعیت نظری، روشی و عملی افراد درگیر در نظریه سوسیالیستی و مارکسیستی و سپس چگونگی کنار هم قرار گرفتن قطعات پازلی که به شکل‌گیری موسسه پژوهشی فرانکفورت و مکتب فکری وابسته به آن منجر شد، همراه با تعقیب رخدادهای بعدی در طی دو دهه، از جنبه‌های بعضاً نوآورانه و اغلب دقیق کتاب است. دنبال کردن برخی از جنبه‌های مهم زندگی افراد درگیر و نحوه آشنایی فعالیت و اندیشه آنها، بی‌ارتباطی آنها با ویژگی‌های مشترک مذهبی (یهودی)، قومی یا نژادی‌شان در ارتباط با حضور در این مؤسسه و تلاش برای حفظ اصالت آلمانی و بومی خود، در عین

فعالیت در جامعه سرمایه‌داری امریکا و پوشش برای نشان دادن جنبه‌های انسان‌دوستانه و ...، فرهنگ آلمانی و عدم تساوی هرگونه داده فرهنگ آلمانی با نازیسم، حتی به قیمت انزوای مارکسیست و بیان برخی جزئیات روابط و افکار اعضای موسسه که در کتاب‌های دیگر دیده نمی‌شود، همراه با اشاراتی در سهم این موسسه در جریان روشنفکری اروپایی - آمریکایی و سوسیالیستی - مارکسیستی و جامعه‌شناسی انتقادی از جنبه‌های جالب توجه و نسبتاً نوآورانه این کتاب، به خصوص در خلاء اطلاعاتی مرتبط با این مکتب در سال‌های انتشار این کتاب است.

سایر آثار مشابه:

تی بی باتامور/احمود کتابی
مارتین جی و هاری هوفناگلز/چنگیز

مکتب فرانکفورت
در راه شناخت مکتب فرانکفورت

پهلوان

باتومور/احسینعلی نوذری
حسین ادیبی و عبدالمعبود انصاری
جرج ریتزر/محسن ثلاثی
جاناتان اچ ترنر/عبدالعلی لهسایی زاده

مکتب فرانکفورت
نظریه‌های جامعه‌شناسی*
نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*
ساخت نظریه جامعه‌شناختی*

* این منابع در آن بخش از کتاب که به مکتب فرانکفورت اختصاص یافته است، با اثر مورد بررسی مشابه‌اند

بررسی شکلی

ترجمه این کتاب با قلمی اغلب روان و در بسیاری از موارد جذاب، که سعی در استفاده از تعابیر و معادل‌های کاملاً فارسی دارد، صورت گرفته است و به طور معمول، متنی رسا و برای خوانندگان علاقه‌مند و آشنا با این زمینه قابل فهم از کار درآمده است. در اوایل کتاب، خصوصیات مثبت گفته شده بیشتر دیده می‌شود.

مانند مطالب صفحه‌های ۲، ۳، ۵ و ... ولی در اواسط و اواخر کتاب گاه در عباراتی، نثر مترجم قدری تنزل پیدا کرده است. نگاه کنید به موارد زیر:

تاریخچه مکتب فرانکفورت ۲۸۳

صفحه ۳۶، پاراگراف اول، سطرهای اول: «به هر حال بر آنچه گفته شد، این نکته را نیز باید افزود که نظریه انتقادی دربرگیرنده انتقادهای مهم و ضمنی بود از توجیه ایدئولوژیک شوروی در مورد رفتارهایش».

صفحه ۵۹، سه سطر آخر: «او حتی اصرار می‌ورزید که جذب یهودیان در جمهوری وایمار به حدی پیشرفت کرده بود که دیگر تبعیض علیه یهودیان محدود شده بود به حوزه باشگاه‌های اجتماعی ...»

صفحه ۶۰، سطر سوم به بعد: «این واقعیت که مؤسسه یک سال پس از آن بنیاد گذاشته شد که وزیر خارجه آلمان، والتر راتناو، در اساس به سبب منشاء قومی‌اش به قتل رسید، گویا بر یهودیان جذب شده که در ارتباط با مؤسسه قرار داشتند هیچ تأثیر شخصی به جا نگذاشته باشد»
صفحه ۷۴، سطر پنجم تا هفتم: «با شگفتی بسیار دید که باتلر این امکان را مطرح می‌کند که مؤسسه وابسته به دانشگاه بشود و خانه‌ای در یکس از ساختمان‌های دانشگاه در ۱۱۷ مین خیابان در ۴۲۹ وست داشته باشد».

صفحه ۷۵، سطرهای اول: «با این حال، عضوهای مؤسسه در مقایسه با عضوهای دانشگاه در مهاجرت که پیرامون آلوین جانسون در نیکداسکول شکل گرفته بود در موقعیت خوبی قرار داشتند».
این کتاب کاملاً شتابزده و خارج از مشخصات و چارچوب معمول یک کتاب به چاپ رسیده است. اشتباهات حروف نگاری و عدم رعایت علائم نقطه‌گذاری در آن دیده می‌شود. مانند موارد زیر:

- استفاده از «،» یا «؛» و حرف عطف «و» به طور همزمان: صفحه ۱۰، پاراگراف اول، سطر اول؛ صفحه ۳۵، سطر پنجم؛ صفحه ۵۰، سطر چهاردهم؛ صفحه ۵۸، سطر نهم؛ صفحه ۶۵، پاراگراف دوم، سطر دهم؛ صفحه ۷۷، پاراگراف دوم، سطر یازدهم، بعد از کلمه «مارکوزه».

- عدم استفاده از «،» در موارد ضروری: صفحه ۱۱، سطر سوم بعد از کلمه «مؤسسه»؛ صفحه ۲۱، سطر هیجدهم، بعد از کلمه «فراخواند» و...
- غلطهای حروف نگاری: صفحه ۷۵، سطر دوم، نیواسکول اشتباهاً نیکواسکول نوشته شده است و....

به طور کل، این اثر ترجمه یک فصل از کتاب مکتب فرانکفورت اثر مارتین جی بوده که به نام تاریخچه مکتب فرانکفورت در ۷۷ صفحه در قطع رقیعی به چاپ رسیده است و در نتیجه فاقد بسیاری از مشخصات لازم یک کتاب مانند فهرست مطالب و منابع و .... است.

صفحه‌آرایی خاص و طرح جلد معناداری در کتاب دیده نمی‌شود. البته برای جداسازی متن از زیرنویس از فونت متفاوت استفاده شده است.

این اثر به عنوان منبع کمکی و مکمل در درس‌های «نظریه‌های جامعه‌شناسی» و «بینش‌های جامعه‌شناسی» و به عنوان یکی از منابع نا کافی در درس «بررسی آثار صاحب‌نظران جامعه‌شناسی» قابل استفاده است. هر چند، کتاب مستقل و اصلی هیچ کدام از دروس مزبور نیست.

بررسی محتوایی

نویسنده کتاب، این اثر را با علاقه و تحقیق فراوان، مراجعه به اسناد و مدارک مکتوب و افراد ذی‌ربط و درگیر در مکتب فرانکفورت با دقت تألیف کرده و اصطلاحات و مفاهیم تخصصی حوزه مارکسیسم، جریان‌های نئوکارکسیسم از جمله مکتب فرانکفورت را درست و خوب به کار برده است.

مترجم محترم کتاب، علاوه بر آشنایی به امر ترجمه، بر حوزه موضوعی آن تسلط یا دست کم آشنایی و علاقه‌مندی داشته است. از طرفی سعی بر کاربرد هر چه بیشتر تعابیر و معادل‌های فارسی و در عین حال جذاب، از خود نشان داده است که در مجموع اغلب درست، قابل فهم و جذاب از کار درآمده است.

مانند: مارکسیسم راستین یا ناب؛ آخرها به جای اواخر؛ عضوهای به جای اعضا؛ خودفریبی؛ صفحه ۷۶، سطر چهاردهم، زوال‌یابنده؛ در مواردی شاید بتوان معادل‌های دیگری پیشنهاد داد:

مانند: صفحه ۲، پارگراف آخر، سطر هشتم، انقلاب خیانت شده؛ صفحه ۴، زیرنویس شماره پنج آگاهی‌ها به جای داده‌ها یا اطلاعات؛ صفحه ۵۹، پاراگراف آخر؛ سطر ششم: «جانانه رد می‌کرد»؛ صفحه ۷۵، سطر پانزدهم، «ضدگمان‌پروری»؛ صفحه ۷۷، سطر هفدهم؛ بازپرداخت مارکسیسم.

تاریخچه مکتب فرانکفورت ۲۸۵

چون ترجمه اثر به این صورت ناقص مانده است و به جز یک تیترو یادداشت یک صفحه‌ای از مترجم در ابتدای آن، توضیح، تکمله، نتیجه‌گیری و نظایر آن دیده نمی‌شود، باید گفت بهره‌گیری از ابزارهای تفهیم مطلب به جز در حد اشاره انتهایی این پاسخ مطلوب نیست.

این اثر صرفاً بررسی ریزبینانه‌ای از جنبه‌هایی از زمینه‌ها و چگونگی شکل‌گیری مکتب فرانکفورت و مؤسسه پژوهشی مرتبط با آن، نحوه ورود و آشنایی افراد و میزان دخالت آنها در کار این مؤسسه و مکتب و برخی تحولات بعدی‌شان، یعنی همان تاریخچه مکتب فرانکفورت را که روی جلد کتاب آمده است، شامل می‌شود.

اگر مکتب فرانکفورت را به عنوان بخش مهمی از جامعه‌شناسی انتقادی و بازسازی مصلحانه و تجدیدنظرطلبانه نظریه مارکسیستی بر حسب مقتضیات پیش آمده در قرن بیستم بدانیم، که از دهه‌های اولیه این قرن تا دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی ادامه داشت و چندین مرحله را شامل می‌شود، باید اعتراف کرد که مطالب کتاب با عنوان آن، یعنی تاریخچه مکتب فرانکفورت کاملاً منطبق نیست و در حقیقت بیشتر با اولین و تنها عنوان موجود در کتاب، که باید عنوان فصل اول کتاب مارتین جی درباره کلیت مکتب فرانکفورت باشد؛ یعنی، «تأسیس مؤسسه پژوهش‌های اجتماعی و نخستین سال‌های فعالیت آن در فرانکفورت» سازگار است.

از این کتاب می‌توان برای تکمیل اطلاعات مرتبط با مکتب فرانکفورت و جامعه‌شناسی انتقادی در دروس «نظریه‌های جامعه‌شناسی» و «بینش‌های جامعه‌شناسی» به عنوان منبع فرعی و کمکی استفاده کرد و نیز برای کار تحقیق دانشجویان. اما در حال حاضر ویژگی یک کتاب درسی را که مناسب تدریس باشد، ندارد.

اطلاعات این اثر که اغلب از سنخ بررسی‌های تاریخی و نظری هستند و از راه مطالعه‌ای نسبتاً دقیق بر روی اسناد و از طریق ارتباط با اشخاص ذی‌ربط فراهم آمده‌اند، نسبت به زمان چاپ اثر، روزآمد و معتبر هستند و پژوهشگران می‌توانند به عنوان مرجعی مستند برای پژوهش استفاده کنند.

در این کتاب خبری از فصول مختلف نیست. این اثر فقط شامل مطالب یک فصل از کتاب مارتین جی است که سیر مطالب آن از نظر پیگیری تحول تاریخی مؤسسه از زمینه‌ها تا رخدادها و تحولات بعدی کاملاً منسجم و در عین کوتاهی، دقیق و به‌هم پیوسته است.

اثر فاقد فهرست منابع و کتابشناسی است. اما با توجه به ارجاعات و استنادات کتاب در صفحه‌های مختلف آن، می‌توان گفت برای تبیین موضوعات مورد بحث از منابع به قدر کافی استفاده شده است.

کتاب از لحاظ تتبع و تحقیق تاریخی - اسنادی، داشتن دقت و ذکر نکات تازه و بیان استنادات و ارجاعات حتی در صورت استفاده از تجربیات، گفتار و نوشتار اشخاص مرتبط با موضوع، اثری باارزش و قابل ملاحظه و الگو است.

جهت‌گیری کتاب عالمانه و آکادمیک است. در پی روشن ساختن زوایای کمتر بیان شده در خصوص چگونگی شکل‌گیری و تحول مؤسسه و مکتب فرانکفورت براساس تحقیق تاریخی - اسنادی است.

از حیث اطلاعات و روشنگری‌هایی که دارد، در حوزه موضوعی کتاب، به عنوان یک اثر تحقیقی مفید است.

به ادعای مترجم، این اثر، ترجمه کامل یک فصل از کتاب مارتین جی است که طبعاً نسبت به کل کتاب وی، ترجمه‌ای ناقص است.

به نظر می‌رسد در حد ترجمه یک فصل به‌طور نسبی امانتداری حفظ شده است. البته از یک منظر دیگر به خاطر نبود اطلاع خواننده از اطلاعات تکمیلی کتاب، مانند شناسنامه کامل آن و نیز نبود سایر فصول کتاب و ایجاد نقص در شناخت پیام و جهت‌گیری مؤلف اصلی آن، ممکن است این کار را که بر حسب قرائن، بیشتر به‌خاطر فشار ناشر، نیاز بازار و تا حدی فرصت‌طلبی ناشر صورت گرفته است، مغایر وفاداری و رعایت امانت در ترجمه یک کتاب جامع و محققانه دانست.

در ابتدای کتاب یک یادداشت کوتاه از مترجم که دلیل چاپ کتاب را به این صورت بیان می‌کند و در مواردی بسیار اندک، توضیحات مختصری از مترجم در پاورقی دیده می‌شود. سایر مشخصات یک کتاب کامل شامل بخش‌ها و فصول کتاب، فهرست منابع و مطالب و واژه‌نامه و توضیحات تکمیلی دیگر وجود ندارد.

پیشنهادها

این اثر، فصل نخست کتاب مارتین جی است که بر حسب قرائن، بیشتر به خاطر فشار ناشر، نیاز بازار و تا حدی فرصت‌طلبی ناشر به طور مستقل و البته ابتر به چاپ رسیده است. با توجه به کمبود منبعی مستقل و کامل دربارهٔ مکتب فرانکفورت و برای استفاده بهتر خوانندگان کتاب، لازم است اصل کتاب مارتین جی ترجمه شود و در صورت تجدید چاپ اثر حاضر موارد زیر در آن اعمال شوند:

- اصلاحات شکلی مانند صفحه‌آرایی و طرح جلد مناسب‌تر
- ویرایش تخصصی و ادبی
- اضافه کردن لیست منابع
- اضافه نمودن واژه‌نامه
- ارائه اطلاعات بیشتر در خصوص شناسنامه کتاب اصلی

پښتو ښکته علمون انساني و مطالعات فرېښتې
پرتال جامع علمون انساني